

Verslag van het symposium van Alterra en de
KNBV-studiekring op 20 september 2002

Nieuwe vragen en nieuwe rollen voor beleid, beheer en onderzoek

De jaarlijks terugkerende studiedag van de KNBV-studiekring had afgelopen najaar een nieuwe vorm: een symposium samen met Alterra en ondersteund door het Ministerie van LNV (Onderzoeksprogramma Functievervulling Natuur, Bos en Landschap) en de Stichting ProBos. In het Provinciehuis te Utrecht wisselden beleidsmakers, beheerders en onderzoekers met elkaar van gedachten over de positie van bos en natuur in de maatschappelijke context.

Het symposium stond in het teken van de wederzijdse relaties tussen beleid, beheer en onderzoek. Er zijn interessante ontwikkelingen gaande in het gezamenlijke werkveld rond natuur, bos en landschap. Maken beleidsmakers en beheerders daarbij adequaat gebruik van de resultaten uit onderzoek? En sluit het onderzoek wel goed aan bij de maatschappelijke wensen? De deelnemers werden in de stemming gebracht door korte inleidingen van dagvoorzitter Frits Mohren (voorzitter Studiekring) en Rob Busink (Directie Natuurbeheer LNV). Aan de hand van vier thema's zochten inleiders en publiek elkaar vervolgens op in het debat. De discussies in de vorm van een 'Lagerhuis'-debat werden afwisselend geleid door Rob Nas (tot voor kort secretaris van het Bosschap) en zijn opvolger

ad interim Arno Willems (Unie van Bosgroepen). De hoge opkomst en grote betrokkenheid van de aanwezigen zorgden voor een dynamische dag die - volgens de enquête - voor herhaling vatbaar is. De volgende impressies per thema mogen dit bevestigen.

Meetnet functievervulling als opmaat voor het debat

Als opstap voor de vier thema's gaat Peter Hilgen (Expertisecentrum LNV) in op de nota Natuur voor Mensen en het aspect informatievoorziening. Belangrijke items daarbij zijn de monitoring voor ontwikkeling, uitvoering en evaluatie van het beleid, het streven naar een doelmatig samenhangend geheel van meetnetten en het vrij beschikbaar zijn van gegevens. Het Programma Gegevensvoorziening speelt bij de realisatie ervan een cruciale rol, in de vorm van o.a. meetnetten en Natuurplanbureau. In het verleden zijn veelal op ad hoc basis diverse meetnetten ontwikkeld met als doel onder meer monitoring van gevolgen van beleid. Vandaag de dag ligt er, meer dan voorheen, een grote nadruk op de verantwoording van dat gemaakte beleid. Ter illustratie laat Hilgen een figuur zien met de verschillende aspecten van beleidsontwikkeling (wat wil men bereiken) en beleidsrealisatie (instrumenten). Het meetnet Functievervulling heeft daarin een signalerende functie. Directe aanleiding voor het meetnet Functievervulling is de veran-

derde informatiebehoefte van het beleid, dat onder meer samenhangt met diverse internationale verplichtingen. Doel van het meetnet is het leveren van actuele informatie ten behoeve van het natuurbeleid over de functievervulling van bossen.

Enkele belangrijke beleidsthema's waarvoor het meetnet informatie moet aanleveren zijn:

- Ecologische hoofdstructuur;
- Kwaliteitsimpuls landelijk gebied; onderdeel daarvan vormt de discussie over landschapselementen en de rol van bossen in een landschappelijke context;
- Geïntegreerd bosbeheer;
- Economie van het natuur-, bos- en landschapsbedrijf;
- Rust, ruimte en stilte.

Enkele van deze thema's worden door de andere inleiders uitgediept en ter discussie gesteld.

1. Rust, ruimte en stilte

Henk Willems (Provincie Gelderland) stelt bij dit thema de volgende vragen:

1. Hoe stil zijn de Gelderse stiltegebieden?
2. Hoe belangrijk is stilte?
3. Wat kunnen we met stilte?

Zijn conclusie is dat een groot deel van de Gelderse stiltegebieden, zoals in de Achterhoek, ook nog echt stil blijkt te zijn, maar dat andere locaties bepaald niet stil te noemen zijn. Er bestaan grote verschillen tussen gebieden en het verkeer is de grote boosdoener. Belangrijk is dat de (provinciale) overheid hier een actieve rol in gaat spelen: totnog-

toe bestond beleid vooral uit conserveren, reactief optreden. Dit volstaat niet langer in een situatie waarbij een stijgende behoefte aan stilte gepaard gaat met een afnemende beschikbaarheid.

Bea van Golen (KIC Recreatie) stelt dat stilte weliswaar kwantitatief te meten valt (decibellen), maar dat oordeelsvorming mede bepaald wordt door de beleving. En die varieert van doelgroep tot doelgroep en van locatie tot locatie. Daar ligt tegelijkertijd een dilemma op de loer. Enerzijds de wens van onderzoekers om de behoefte aan stilte kwantitatief te kunnen duiden, anderzijds de onvoorspelbaarheid van de behoefte aan stilte. Van Golen stelt dat beheerders om te beginnen zouden moeten inventariseren waar nog sprake is van stilte, om te begrijpen wat daarvoor randvoorwaarden zijn. Anderzijds zullen beleidsmakers zich moeten afvragen hoe zij stilte willen kunnen 'leveren', bijvoorbeeld via openstellingsmaatregelen en zoning. Zij stelt dat men via recreatieve dooradering rustige, ruime en stille gebieden kan ontsluiten en tegelijkertijd het recreatief gebruik ervan kan doseren. Samenwerking met boeren en water-

schappen is dan onontbeerlijk.

Debat

Gesteld wordt dat bij de beleidsvorming en gebiedsinrichting nog te weinig naar de gebruikers wordt geluisterd: "mensenwensen" zijn nog onderbelicht. Dat wordt door niemand ontkend, wel worden enkele verklaringen gegeven:

- Er is minder politieke aandacht voor natuur, derhalve ook minder aandacht voor het thema rust, ruimte en stilte.
- De terreinen liggen niet altijd daar waar de behoefte het grootst is.

De "klant" is wel degelijk op zoek naar rust, ruimte en stilte: beheerders zouden hier actiever op moeten inspelen. Het creëren van de gewenste gebieden in bestaande natuurterreinen, via zoning, is een van de mogelijkheden. Een ander aspect is dat beheerders beter zouden moeten communiceren naar gebruikers wat de natuur allemaal te bieden heeft. Aanvullend wordt opgemerkt dat er ook kansen liggen bij het te gelde maken van allerlei randverschijnselen (pannenkoekhuis): beheerders zouden breder moeten samenwerken, zodat ook de lusten van

dergelijke activiteiten ten goede komen aan de natuur.

Maar hoe makkelijk is het om de gewenste rust, ruimte en stilte te "creëren? Technisch gezien is het zoneren van een gebied niet moeilijk. De werkelijkheid is echter weerbarstiger; allerlei wetten en procedures vertragen of bemmeren de afsluiting van wegen. Een ander serieus obstakel betreft de grote 'smaakverschillen' tussen de bezoekers; rust, ruimte en stilte zijn alledrie zaken waar een ieder zo zijn eigen voorstelling bij heeft. Bewustwording van de noodzaak van rust, ruimte en stilte is een belangrijk onderdeel van het proces. Het vergroten van de gewenste kwaliteiten in natuurterreinen is daarmee deels een inrichtingsprobleem, deels een bewustwordings- en definitieprobleem.

2. Economie van het natuur-, bos- en landschapsbedrijf

Helena Berends (Alterra) onderzocht hoe de waarde van gebieden met bos en natuur bepaald zou kunnen worden en met name welke financiële voordelen daaruit voortvloeien. In onderzoek naar regionale geldstromen gaat het om de kwaliteiten van de terreinen, de relaties tussen aanbieders en afnemers en om lokale economische activiteiten. Uit onderzoek is gebleken dat de aanwezigheid van bos en natuur in een bepaald gebied voor veel recreanten inderdaad een reden vormt in dat gebied te recreëren. Vraag is dan waar men geld aan uitgeeft en hoe dat geld dan circuleert in de regio (*multiplier*). Een casestudy toont dat de hoeveelheid geld door recreanten uitgegeven in de regio met 50% toeneemt als gevolg van allerlei vervolgvacatures. Berends stelt dat bij politieke besluitvorming beheerders, bestuurders en beleidsmakers alleen een volwaar-

dige rol kunnen spelen indien er sprake is van financiële onderbouwing van de betekenis van bos en natuur. Om dat te bereiken is een goede afstemming nodig tussen onderzoekers en hun afnemers.

Arjan de Bakker (ANWB) stelt dat natuur, bos en landschap zeer belangrijk zijn voor de economie. Vanuit de ANWB zijn de stelregels a) zuinig zijn op wat we hebben, b) bijdragen aan kwaliteitsverbetering, c) proberen er meer van te krijgen. Algemeen wordt ervaren dat NBL waardevol is, dat er vraag naar is. Het is echter bij de besluitvorming erg lastig omdat kwantitatieve (financiële) maatstaven ontbreken. Dat betekent niet dat de burger nu expliciet moet gaan betalen voor natuur, bos en landschap: er lopen al genoeg impliciete centrostroompjes van de burger naar het bos. Wel moet aandacht besteed worden aan het effectiever maken van bestaande zaken: de toeristenbelasting omzetten in een doelbelasting, en de plaatselijke horeca vragen een bijdrage te leveren.

Debat

Klagen is voor 'losers'. We moeten uitgaan van de kracht van het product, van de aantrekkelijkheid van natuur, bos en landschap. En inderdaad de horeca laten betalen voor hun unieke ligging. Dit standpunt wordt breed ondersteund. Aansluitend wordt de opmerking gemaakt dat we niet versnipperd moeten optreden. Mede in het licht van Europese regelgeving is het verstandig dergelijke activiteiten vanuit het perspectief van de plattelandsontwikkeling op te zetten. De discussie over verantwoordelijkheden levert op dat de overheid verantwoordelijk is voor instandhouding van het nationaal erfgoed en daarom basisvoorzie-

ningen moet treffen. Er moet anderzijds meer verantwoording bij de beheerder gelegd worden (nieuwe ondernemers).

Wat betreft financiering neigt de discussie naar het standpunt dat inkomsten niet zozeer uit eventuele toegangskaartjes gehaald moeten worden, maar dat meer heil verwacht wordt van een verkleining van de bureaucratie, een zelfstandiger rol van de beheerder en een eenduidige financiële waardering van de producten van bos, natuur en landschap. De overheid zou hierbij nog een rol kunnen spelen door meer waarde te schenken (en dat ook publiekelijk uit te dragen) aan thema's als rust, ruimte en stilte. Nu wordt er vooral achteraf aan gereclameerd (zoals naar aanleiding van de MKZ-crisis).

3. Geïntegreerd bosbeheer

Kees van Vliet (Alterra) geeft een korte schets van het begrip Geïntegreerd Bosbeheer (GBB). Het is een nieuwe manier van denken over en omgaan met bos, die vanuit beleid, onderzoek en praktijk krachtig is en wordt ondersteund. Onderzoek 10 jaar na introductie laat zien dat het begrip wijd verbreid is. Men kent de filosofie achter geïntegreerd bos-

beheer en zelfs tweederde van de eigenaren zegt GBB toe te passen. De beheerders kennen de relevante terreinkenmerken, werken kleinschalig en natuurvolgend en zijn enthousiast met hun bos bezig. Dat klinkt mooi en verdient waardering. Echter, de interpretatie en uitvoering blijken zeer variabel te zijn. Er is in veel gevallen geen sprake van een streefdoel of beheervisie als richtlijn voor het handelen en de gewenste functies krijgen niet evenwichtig aandacht. Kunnen we hier als bossector trots op zijn en is dit nu wat we met beleid en samenleving hebben afgesproken? Van Vliet stelt dat de filosofie van GBB enthousiast is opgepakt maar dat dit in de praktijk nog te weinig systematisch, doelgericht en professioneel wordt toegepast.

Simon Klingen (Klingen Bomen) heeft zijn verhaal de titel "Geïntegreerd bosbeheer is kansloos" meegegeven. Uit een snelle analyse maakt hij op dat het aspect 'natuur' in het algemeen goed wordt opgepikt door beheerders en dat daar voldoende maatregelen voor worden genomen. Het aspect 'houtproductie' is echter onderbedeeld en zal op

lange termijn resulteren in een gebrek aan hout. Klingen stelt dat niet genoeg benadrukt kan worden dat de blesser een vakman moet zijn, die op basis van weloverwogen keuze van toekomstbomen zowel de natuurfunctie als de houtfunctie voor lange termijn kan en moet garanderen. Dunning is daarin belangrijk en zal dat ook blijven. Maar het is nu de hoogste tijd meer aandacht te schenken aan het sturen van de natuurlijke verjonging.

Debat

Gesteld wordt dat GBB meer een filosofie is, waardoor een concrete vertaling naar beheer niet mogelijk is. Indien er systematisch en doordacht (planmatig) gewerkt wordt en er sprake is van een meervoudige functievulling, is dat ook een vorm van GBB. Daar zijn velen het mee eens. Er wordt bovendien gesteld dat veel eigenaren een vertaalslag wensen: wat is geïntegreerd bosbeheer, hoe breng ik dat in de praktijk? Dit wordt onder meer door LNV ondersteund met een netwerk van voorbeeldbedrijven.

De meeste aanwezigen vinden dat we (gevoelsmatig) met GBB op de goede weg zijn. Wel wordt opgemerkt dat ook de recreatiefunctie nadrukkelijker betrokken zou moeten worden.

Een andere discussie ontstaat wanneer opgemerkt wordt dat de praktijk en het beleid de resultaten van onderzoek niet oppakken. De tegenwerping dat de onderzoekers de verkeerde dingen onderzoeken laat zien dat hier in ieder geval nadere afstemming noodzakelijk is. Er moet ook aandacht zijn voor de verschillen in informatiebehoefte tussen opstandsniveau en bedrijfsniveau. In een goede blesinstructie wordt informatie van beide niveaus gecombineerd om de stap van

doelstellingen naar maatregelen te kunnen zetten, rekening houdend met de gewenste functies. Door theorie en praktijk meer dan tot nu toe in concrete situaties te vergelijken kunnen we leren waar en hoe we de toepassing kunnen verbeteren.

4. Bos en natuur in een landschappelijke context

Dirk Polder (Directie Natuurbeheer LNV) gaat in op het natuur- en landschapsbeleid, toegespitst op het onderwerp natuur in landschappelijke context. Opmerkelijk bij de beleidsvorming is dat natuur en landschap meestal in één adem genoemd worden: samen vormen zij de groene omgeving van burgers. Kenmerkend is bovendien dat beide achteruit hollen (biodiversiteit en verscheidenheid en kenmerkendheid). Er zijn echter ook duidelijke verschillen: bij natuur is sprake van een sector, met de bijbehorende organisaties en structuren. Voor landschap is dat allemaal nog minder expliciet en verkeert de beleidsontwikkeling in een nog wat onzekerder omgeving. Er is behoefte aan een ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie en aan een gemeenschappelijke taal om de kernkwaliteiten van het landschap tot uitdrukking te brengen.

Polder gaat uitgebreid in op de huidige en gewenste rol van de diverse overheden. Voor de nabij toekomst staan de volgende vragen centraal:

- Welke gebieden?
- Welke rol en verantwoordelijkheden?
- Welke kwaliteiten?
- Hoe daarop te toetsen?

Kees Hendriks (Alterra) vertelt over de drijvende krachten achter natuur- en landschapsontwikkeling en begint daarvoor met een historisch overzicht van de verschuivende perceptie van het platteland. De wijze waarop daar

tegenaan gekeken is en mee omgegaan wordt is afhankelijk van de gekozen invalshoek: beleid, onderzoek en praktijk waren gescheiden werelden. In toenemende mate wordt de ontwikkeling van het platteland gestuurd door krachten en situaties van buitenaf (LNV, Brussel e.d.). De opgave voor de 21e eeuw bestaat er dan ook uit een model te ontwikkelen voor de privaat-publieke samenwerking in de groene ruimte met respect voor individuele wensen.

Debat

Het lijkt moeilijk om landschapsbeleid om te zetten in uitvoering; daartoe ontbreekt het instrumentarium. Terugkijkend naar de realisatie van de ecologische hoofdstructuur (EHS) wordt geconstateerd dat landschapskwaliteit daarbij niet bepalend is geweest. De EHS lijkt een weerslag van een sectorale, monofunctionele (natuur) aanpak, of zoals een van de panelleden het verwoordt: "De EHS is uit het landschap getild en sectoraal aan de natuur toegekend". Zou een landschapstoets een andere EHS hebben opgeleverd? Waarschijnlijk niet wat betreft de ligging, maar wel ten aanzien van typen, verschijningsvormen en gebruik van de EHS-natuur. Schaal blijkt hierbij cruciaal. Panel en publiek zien de oplossing in een intersectorale samenwerking op regionaal niveau, waarbij de eigen dynamiek van het landschap onderkend moet worden. Het gaat er niet om het landschap te bevriezen in ruimtelijke plannen, maar om ook in de planvorming vrijheidsgraden te accepteren. 'Ontwerpend onderzoek' (waarbij een palet van inrichtingsmogelijkheden wordt geschetst) kan in dit stadium ondersteunend zijn.

Afsluiting

Walter Kooy (secretaris van de Raad voor het Landelijk Gebied)

hangt zijn afsluiting van het symposium op aan de doelstelling ervan: de afstemming tussen beleid, beheer en onderzoek. Hij constateert dat hierin nog veel te verbeteren valt. Inleiders en publiek worden geprikkeld met scherpe waarnemingen over de onderlinge positionering van beleid, beheer en gebruik: 't stekert niet! Onderzoekers en beheerders schetst hij als introvert en reactief: zij zouden pro-actief moeten inspelen op de maat-

schappelijke behoefte. Dit betekent dat beide groepen meer uit het bos moeten komen en in de maatschappij dienen te staan, ter ondersteuning van het beleid dat poogt de maatschappelijke vraag te verwoorden. Dus: wat bieden wij de samenleving in plaats van te kijken naar wat bieden we onszelf als beheerders. De burger wil, toerend in zijn BMW langs het boomkronenpad genieten van rust, ruimte en stilte. De sector (onderzoek en beheer)

moet vervolgens niet reageren door te zeggen: dat moet 'ie niet willen. Want de realiteit is deze: hij wil en hij betaalt. En jullie moeten het maken: landschappelijke kwaliteit op hoog niveau tegen lagere kosten. Het gaat dus minder om onderzoek naar het beheer in de EHS, maar meer om een ontwikkelingsgerichte aanpak van bos en natuur in het landschap, op regionaal niveau.

BERICHTEN

European Forum on Urban Forestry van 21-23 mei in Arnhem

Het *European Forum on Urban Forestry* (EFUF) verenigt stadsbosbouwers uit heel Europa, zowel beheerders als wetenschappers en beleidsmensen. Deze mix van mensen die elk vanuit zijn eigen achtergrond een bepaald thema uit de stadsbosbouw behandelen leidt steeds tot boeiende discussies. Dit jaar vindt het forum dichtbij de deur plaats, namelijk in Arnhem. Naar aanleiding van de viering van 100 jaar bosbouw- en cultuurtechnisch onderwijs in Nederland werd het thema Educatie gekozen, onder de slogan "Educating the Urban Foresters". Er komen twee subtopics aan bod: welke vaardigheden heeft een stadsbosbouwer nodig, en ten tweede hoe kan de stadsbosbouwer leren van de mensen waarvoor hij werkt, de bosgebruikers, en omgekeerd. De Vereniging voor Bos in Vlaanderen werkt mee aan de organisatie van dit forum, gezien de grote overeenkomsten binnen de lage landen. Andere initiatiefnemers zijn de IPC Groene Ruimte, Hogeschool Larenstein en Helicon MBCS.

Het eerste subtopic is rechtstreeks gelinkt met de viering van 100 jaar bosbouwonderwijs in Nederland. Naar aanleiding hiervan zal door het Innovatie- en Praktijkcentrum (IPC) Groene Ruimte (Arnhem) een cursus stadsbosbouw ontwikkeld

worden. De aanwezigen op het forum zullen zich bezinnen over welke vaardigheden een stadsbosbouwer nodig heeft, en zullen op die manier een sterke inbreng hebben in de opbouw van dit programma. Daarnaast zal er bekeken worden met welke methodieken die vaardigheden het best bijgebracht worden. Er zal ook stilgestaan worden bij de rol van levenslang leren en de mogelijke toepassing van e-leren en afstandslernen in de stadsbosbouw.

Het tweede subthema staat stil bij de interactie tussen de stadsbosbouwer en de bosgebruiker. Hoe kunnen deze twee groepen van elkaar leren. Enerzijds wil de bosgebruiker meer te weten komen over het bos, anderzijds moet de stadsbosbouwer een idee krijgen van de verwachtingen en denkpatronen die er leven bij de bosgebruikers, om bijvoorbeeld het beheer er op te kunnen afstemmen.

Op de vrijdag wordt het forum opengesteld voor alle geïnteresseerde bosbouwers uit de lage landen. Dit wordt een unieke gelegenheid voor stadsbosgeïnteresseerden om in interactie te gaan met de internationale *urban foresters*. Subthema's van deze dag zijn recreatie, communicatie, en wederzijds leren. De dag wordt besloten met de conclusies van het forum en een postersessie.

Het forum vindt plaats van woensdag 21 mei tot vrijdag 23 mei 2003 in Arnhem. Donderdag is er een excursie naar Vlaanderen, waarbij onder andere het Educatief Bosbouwcentrum Groenendaal zal bezocht worden. Zaterdag 24 mei 2003 is er een optionele excursie naar de Flevopolders.

Meer info bij Karel Bonsen k.bonsen@ipcgroen.nl of op www.efuf.org.